

Список використаних джерел

1. О. Дмитренко, Ю. Полуніна Німецькомовні лексичні запозичення в українському розмовному дискусії // Імідж сучасного педагога, № 2 (191). – 2020. – С. 63–67.
2. Пиц Т. До історії досліджень німецькомовних запозичених слів в українській мові // Українська мова, № 2. – Дрогобич, 2013. – С. 84–99.
3. Антонян І.М., Попович Н.Д. Формування української мови під впливом німецької та інших європейських мов // Випуск 73, том 1*2020, Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020.
4. Колесник М.Ю. Роль німецькомовних лексичних запозичень у системі мови-рецептора // Філологічні студії - Випуск 9. – 2013. – С. 215–220.
5. Гойда О. Німецькомовні лексичні запозичення у західноукраїнських діалектах // Закарпатські філологічні студії // ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Випуск 16. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 60 с.
6. Гвоздяк О.М. Динамічні процеси у складі германізмів українських говірок. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2016. – С. 64–74.
7. Гвоздяк О.М. Фонетичні та морфологічні особливості німецькомовних запозичень в українських говірках Закарпаття. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2020. – С. 88–92.
8. Сімонюк В.П. Динаміка освоєння іншомовних запозичень лексико-семантичною системою української мови/Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Серія: Філологія, Випуск 41 (1). – Національний вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2019. – С. 66–69.

Слободзян Р.Д.

старший викладач кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Постригань А.В.

старший викладач кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Андрійко В.І.

старший викладач кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню корпусу німецькомовних лексичних запозичень в українській економічній термінології, виокремленню груп економічних термінів в семантичному плані, дослідженню хронології їх входження та особливостям функціонування у новому мовному середовищі.

Ключові слова: термін, економічна термінологія, запозичення, міжмовні контакти.

Summary. The article is devoted to the research of the corpus of German-language lexical borrowings in the Ukrainian economic terminology, to the separation of groups of economic terms in the semantic plan, to the study of the chronology of their occurrence and the peculiarities of functioning in the new linguistic environment.

Key words: term, economic terminology, borrowings, interlingual contacts.

У теперішньому глобалізованому світі невід'ємною частиною міжкультурних комунікацій є міжмовна взаємодія на всіх рівнях мовної системи. Процес глобалізації є об'єктивним незалежно від ставлення до нього окремих країн або верств населення. Особливо невпинним цей процес є у сфері термінології, адже тема лексичних запозичень, як шляху поповнення і збагачення будь-якої мови, є однією з провідних у мовознавстві. Між термінами та загальномовною лексикою відбувається постійний обмін: терміни входять до складу загальномовних одиниць, і навпаки, слова загального вжитку змінюються й стають термінами.

Як відомо, процес лексичних запозичень обумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Зовнішні фактори виникають внаслідок більш-менш тісних політичних, економічних та культурних зв'язків між народами. Інтенсифікація закордонних контактів створює сприятливий ґрунт для запозичень. Внутрішні мовні причини запозичень пояснюються тенденцією полісемії питомого слова, потребою розмежування значеннєвих відтінків, необхідністю завуалювати поняття, тенденцією до нероздільного цілісного поняття, соціально-психологічними факторами, наприклад, мовною модою чи престижністю.

Однією з найдинамічніших терміносистем є економічна, яка змушена відгукуватися на мінливі реалії поточної економічної практики і потребує постійного поповнення та оновлення, тому поява нових термінів відповідає потребі часу. З'являється все більше семантично та стилістично модифікованих термінів, які доповнюють термінологічну лексику.

Лексичні запозичення в термінології різних мов були об'єктом уваги як зарубіжних (Е. Хауген, У. Вайнрайх, Д. Лотте), так і українських лінгвістів (О. Потебня, І. Огієнко, Ю. Жлуктенко, Т. Кияк, Л. Д'яков, Д. Мазурик В. Жайворонок, М. Жовтобрюх, О. Муромцева, С. Семчинський, Л. Симоненко) та інших. Завдяки солідній лексикографічній базі, створеній цими науковцями, стало можливим і об'єктивне вивчення німецькомовних запозичень у сучасній українській мові, адже контакти української мови з німецькою сягають своїм корінням далекої минувшини, а німецькомовні лексичні запозичення посідають певне місце у складі сучасної української мови.

Для цього різногалузева термінологія послуговується лексичними та словотворчими засобами розвинутих літературних мов, поєднуючи в собі національні та міжнародні елементи [1].

У середньовіччі це були переважно класичні мови – давньогрецька та латинська. З часом джерелом запозичень стали німецька, французька, італійська, іспанська та англійська мови. У сучасному українському словнику, за даними дослідників, близько чверті слів становлять запозичення.

Завданням пропонованої роботи є дослідження корпусу німецькомовних лексичних запозичень в українській економічній термінології, виокремлення груп економічних термінів в семантичному плані, дослідження хронології їх входження та особливості функціонування у новому мовному середовищі.

Терміни, представлені в статті, добиралися з різних джерел, передусім, зі словників іншомовних слів, словників економічних термінів, економічних енциклопедій, тлумачних і стилістичних словників.

Дослідники вважають, що німецькомовна лексика, яка є великою групою запозичень в українській економічній термінології, в семантичному плані співвідноситься з такими групами:

- 1) назви видів комерційної діяльності, процесу, операції: *аукціон (Auktion)*, *девальвація (Devaluation)*, *крах (Krach)*, *штраф (Strafe)*, *рабат (Rabbat)*, *декорт (Dekort)*;
- 2) державні та комерційні учасники економічних відносин (фізичні й юридичні): *абонент (Abonnet)*, *агент (Agent)*, *індосат (Indossat)*, *індосант (Indossant)*, *трасат (Trassat)*;
- 3) назви типів економічних суб'єктів (державні та комерційні структури): *біржа (Börse)*, *ярмарок (Jahrmarkt)*, *Бундесбанк (Bundesbank)*, *Райффайзен-банк (Raiffeisen-Bank)*;
- 4) назви осіб за соціальним статусом, професії: *бухгалтер (Buchhalter)*, *банкір (Bankier)*, *маклер (Makler)*, *гастарбайтер (Gastarbeiter)*, *штрейкбрехер (Streikbrecher)*;
- 5) назви грошей, валюти, цінних паперів: *долар (Taler)*, *грива (Groshen)*, *марка (Mark)*, *пфеніг (Pfennig)*, *вексель (Wechsel)*, *акредитив (Akkreditiv)*, *крейцер (Kreuzer)*;
- 6) назва міри ваги, одиниці маси, кількості: *фунт (Pfund)*, *центнер (Zenter = 50кг)*, *дoppelцентнер (Doppelzenter = 100кг)*, *карат (Karat)*, *гросс (Gross = 12 дюжин = 144 штуки)*;
- 7) назва приміщень, документів: *контора (Kontor)*, *цех (Zeche)*, *пакгауз*

(Packhaus), grosbux (Großbuch), прейскурант (Preiskurant), циркуляр (Zirkular), штемпель (Stempel), формуляр (Formular).

Таке семантичне розмаїття пояснюється тим, що німецька мова першою виробила досконалу економічну термінологію і стала для української мови джерелом для прямого запозичування [7].

Найдавнішим запозиченням вважається слово гандель (гендель), яке у пам'ятках давньоукраїнської мови датується XIV ст. Ця лексема була запозичена через польське посередництво із с. – в. – н. (handel/hand – рука), що означало «справа рук, діяльність, обмін товарів, продаж» [5].

Джерелами XV ст. засвідчено слово мито у значенні «двір, де збирали податок із товарів», пізніше, у XVIII ст., це місце стало називатись митниця.

Щоб встановити, яким чином німецькомовні запозичення потрапили у XIV ст. в давньоукраїнську мову, слід пригадати відносини князів Галицько-Волинської держави з німецьким Орденом хрестоносців. Дослідники, а серед них В. Мацяк, М. Кордуба, вважають, що «на формування відносин між Галицько-Волинською державою і хрестоносцями великий вплив мали економічні, а точніше торговельні справи» [6, с. 16].

Географічне положення Галицько-Волинської Русі було природною причиною того, що через її терени проходив другий «шлях із варяг у греки», який досяг найбільшого значення у часи зростання Ордену хрестоносців. Того часу, у XIII ст., на берегах Вісли виникало багато міст (Торн, Марієнбург, Єльблонг та інші), які заселялися німецькими купцями і входили у торговельний союз Ганза і стали важливим торговельним партнером Галицько-Волинської держави. У цей час до складу української лексики входить значна кількість комерційної й фінансової термінології з німецької або через посередництво німецької мови. Серед них лексема плomba (нім. Plombe, від лат. Plumbum – свинець) – шматочок свинцю або іншого пластичного матеріалу з відбитком печатки; транзит (нім. transit від лат. Transitus – проходження, перехід) – слідування вантажів через проміжні пункти [3].

З поширенням магдебурзького права з XIV ст. розпочинається німецька міграція у міста України. Особливо давніми німецькі колонії були у Львові, де для німецьких мігрантів створювалися сприятливі умови для занять торгівлею. З приходом німецьких колоністів в Україні поширюється значна кількість запозичених слів на позначення комерційних та фінансових понять і явищ. У письмових пам'ятках XIV ст. місце торгівлі – торговельна площа - позначається словом ринок (нім. Ring – п-в. – н. – ring). У загальнонародній мові під цим словом розуміється місце роздрібної торгівлі харчовими продуктами і товарами.

Синонімом слова ринок є базар. У процесі підведення під слово ринок термінологічного поняття відбулася спеціалізація його семантики та розширення поля значення. Конкретність слова поступила перед вищим ступенем абстракції. Слово ринок, як член терміносистеми, є виразником поняття сфери товарного обігу, сукупності актів купівлі і продажу товарів.

У XV столітті через польсько-чеське посередництво в українській мові виникає слово кошт (нім. *kosten* «коштувати, мати ціну») у значенні «коштувати, мати ціну, вартість». Сфера вживання цього слова змінюється з часом. В Словнику української мови наведено таке його тлумачення: «гроші, капітал, матеріальні цінності» [14].

Як спеціальна назва роздрібно́ї торгівлі з XV ст. фіксується слово *крам*, що означає «товар, торгівля», а слово *гендель* починає вживатись у значенні «торговельна угода».

На означення торгу, який відбувався у будь-якому торговельному центрі раз на рік, у XV ст. вживається слово *ярмарок* (нім. *Jarmarkt* – с. – в. – н. – *jarmarket: Jahr* – рік, *Market* – ринок), яке прийшло в українську мову через польське посередництво.

У цю ж добу фіксується і слово *броеар* у значенні «пивоварня, працівник пивоварні» (нім. *Brauer* – п. – в. – н. *Boawer*).

У XVI столітті до згаданих вище запозичень зі сфери торгівлі приєднується слово *шинок* (вишинкь, шинкь; нім. *schenken*) у значенні «продаж вина, хмільних напоїв на розлив», а також у значенні «приміщення для торгівлі хмільними напоями» [9].

У XVII ст. з'являється лексема *решта* (нім. *Rest* – залишок) у значенні «частина, несплачений залишок грошей». Український термін *гроші* етимологічно своїм корінням сягає німецького слова *groß*.

На початку XVIII ст. зазнає змін організація торговельних справ, пов'язаних із купівлею-продажем. У цей час лексико-семантична група, що відображає економічні відносини, поновлюється німецькомовними словами: *бухгалтер* – особа, що веде облік; *бухгалтерія* (нім. *Buch* – книга і *halten* – тримати) – структурний підрозділ підприємства, установи, організації, який здійснює бухгалтерський облік і звітність, контроль за додержанням фінансової і кошторисної дисципліни; *вексель* (нім. *Wechsel* – зміна, розмін) – письмове боргове зобов'язання; *гросбух* (*Großbuch*, від *Groß* – великий, *Buch* – книга) – головна книга в бухгалтерії; *магазин* (нім. *Magazin*, від араб. *Махазін* – комора) – крамниця; *фрахт* (нім. *Fracht* – вантаж) – плата за перевезення вантажів водним шляхом та ін.

Лексеми такса, гешефт, штельвага з'являються у вжитку українців у ХІХ столітті. Слова преїскурант, конфекціон, база (у значенні «приміщення для зберігання продуктів харчування й промислових товарів»), рентабельний, трансфера, контракт з'являються в ХХ столітті.

Стосовно особливостей функціонування аналізованих лексем в українській мові слід зазначити, що частина слів (близько 18%) належить до застарілої лексики, оскільки соціально-економічні умови життя суспільства змінилися і поняття, позначувані цими словами, зникли. До застарілих слів належать лексеми рата, рахуба, гендель/гандель, гофмаклер тощо.

Запозичення крах, яке первинно з'явилося в українській мові зі значенням «велика книга курсу цінних паперів [13]», втратило це значення з часом, проте активізувало своє паралельне значення «розорення, руйнування, банкрутство». Крім того, це слово набуло [14, 12] більш широкого змісту як «катастрофа, занепад та ін.».

Окремі слова, як, наприклад, бровар, що подається в одинадцятитомному Словнику української мови з позначкою «застаріле», і шинок, яке не зафіксоване в зазначеному словнику, проте спостерігається у творах художньої літератури, знову набувають вжитку [14].

Переважає ж більшість (близько 82%) лексем предметно-тематичних груп зі сфери економіки та торгівлі входить до складу активної лексики.

Щоправда, деякі з них зазнали семантичних зрушень. Так, слово решта, яке прийшло в українську мову у ХVІІ столітті як «залишок, залишок грошей, що є несплаченим», зараз широко використовується носіями української мови у значенні «залишок» взагалі, тобто не лише залишок грошей, але й інших речей, засобів, предметів тощо.

Відбулося переосмислення запозичень гендель (гандель), гешефт. Ці слова були запозичені як нейтральна лексика, проте в радянський період словники [14, 12] фіксують їх з позначкою «зневажливо», перше – зі значенням «торгівля з метою наживи, збагачення», друге – зі значенням «приватна торговельна (спекулятивна) операція, спекулятивний прибуток, дохід». Сьогодні слова гендель (гандель), гендлювати вживаються українцями західних областей як нейтральні лексеми. Подібною є ситуація зі словом маклер, яке було запозичене як нейтральне, зазнало переосмислення за радянських часів і вживалось зі зневажливим відтінком «ділок, посередник у незаконних торгових операціях». Сьогодні ж ця лексема знову набула нейтрального значення.

Щодо словотвірних можливостей економічних термінів-запозичень, то слід зауважити, що для української мови характерні освоєння німецьких слів за допомогою запозичення структури слова, наприклад, *агент* (*Agent*), *ерзац* (*Ersatz*), *артикул* (*Artikel*), а також шляхи використання морфологічних засобів української мови: *вахта* (*Wache*), *грюндерство* (*Gründer*), *махінація* (*Machenschaft*), *бухгалтерія* (*Buchhaltung*).

Запозиченим термінам властиве використання в термінологічних словосполученнях власних назв – прізвищ німецьких та австрійських учених, економістів: *закон Вагнера*, *закон Візера*, *закон Енгеля*, *Райффайзен-банк*, *Райффайзен-каса*.

Терміни не завжди є однозначними і нейтральними. Наприклад, економічний термін *фрахт* має за даними словників такі значення: 1) *вантаж*, *поклажа*, *тоннаж*; 2) *плата за провіз*, *фрахт*, *тариф*; 3) *саме таке перевезення* [15, 499].

Семантична структура терміна «*біржа*» має два значення: 1) регулярно функціонуючий, організаційно визначений оптовий ринок однорідних товарів, на якому укладаються угоди купівлі-продажу великих партій товару; 2) сам будинок, у якому функціонує цей ринок.

У процесі функціонування економічний термін може отримати додаткове вторинне значення, що закріплюється за неспеціальною сферою спілкування. Відбувається так званий процес детермінологізації економічного терміна. Це явище може бути проілюстроване на прикладі лексичної одиниці «*девальвація*». Первісне значення терміна – *зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземної валюти або золота внаслідок інфляції або дефіцитності платіжних балансів країни*, а друге значення – *знецінення, втрата значення, виникло шляхом перенесення значення за подібністю*.

Функціонуючи в мові, запозичені терміни можуть утворювати термінологічні дублети й вносити у значення додаткові відтінки. Наприклад, під «*фрахтом*» розуміють не тільки перевезення вантажу, а перевезення повітряним і водним шляхом. Терміни «*рабат*» і «*декорт*» означають знижку, але перший вживається в значенні оптової знижки в торговому мореплаванні в розмірі близько 3%, а другий означає знижку за дострокове погашення боргу, або у зв'язку з тим, що якість товару нижча за передбачувану договором.

Таким чином, запозичені терміни уточнюють і розширюють значення українського терміну. Деякі мають певне стилістичне маркування та, крім номінативної функції, можуть передавати додатковий національний, історичний, часовий, соціальний або інший компонент значення.

Терміни «бундесбанк, дойче марк» називають Німецький федеральний банк, німецьку національну валюту й тому передають німецький національний колорит. Цілком природно, що термінологічна лексика, як і кожна лексична система, схильна до процесів старіння і виходу зі сфери активного вжитку. Історизми, які пов'язані з якоюсь певною історичною епохою, виконують не тільки функцію номінації, а й передають тимчасовий, хронологічний відтінок значення. На наших очах відбулося старіння термінів «*ерзац*» і «*контора*» як наслідок зниження актуалізації. Терміни-запозичення можуть передавати й новий часовий колорит, як, наприклад, термін «*нафтодолари*». Соціальну та тимчасову маркованість має термін «*гастарбайтер*», який евфемістично позначає того, хто приїжджає з економічно менш розвинених країн на тимчасову роботу в яку-небудь розвинену країну.

Типово, стилістичну, емоційну нейтральність не мають запозичення «*гешефт*» і «*штрейкбрехер*». Перший термін має іронічне стильове забарвлення, оскільки позначає не зовсім чесну комерційну угоду, а другий термін реалізує негативну оцінку дій, здійснених працівником, який відмовився підтримати своїх колег-страйкарів і продовжує працювати на підприємстві.

Отже, огляд процесу поповнення лексичного складу української мови економічною лексикою дозволяє зробити висновок, що цей процес був тривалим і складним. Він залежав від стану суспільно-економічного розвитку України і розвитку її економічних контактів. Терміни розглянутої лексико-семантичної групи є яскравим свідченням того, що поповнення лексики запозиченнями є історично неминучим процесом, необхідним для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам суспільства у спілкуванні, у закріпленні результатів пізнання дійсності, розвитку і збагаченні культури народу. Однак, загалом термінологія кожної мови є національною, оскільки її компоненти іншомовного походження, здебільшого асимілюються відповідно до структури національної мови [8].

Список використаних джерел

1. Вакулик І.І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов): Автореферат дис...канд. філол. наук: 10.02.15 // Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. – К., 2004.–20с.

2. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Вид. дім КМ Academia, 2000. – 218 с.

3. Ждан М.В. Романовичі і німецький хрестоносний орден. М.В. Ждан П Український історик. – 1973. – № 3–4. – С. 54–65.

4. Жайворонок В.В. Сучасний суспільно-політичний словник: процес оновлення. Історія, стан і перспективи розбудови української термінології/В.В. Жайворонок. – К., 1992. – С. 29–36.

5. Історія української мови: Лексика і фразеологія. В.М. Русанівський та ін. – К. : Наук, думка, 1983. – 742 с.

6. Мацяк В. Галицько-Волинська Держава 1290-1340 рр. у нових дослідях І В. Мацяк. - Авгсбург, 1949. – 116 с.

7. Панько Т.І. Українське термінознавство. Т.І. Панько, І.М. Коган, Г.П. Мацюк. – Л.: Світ, 1994. – 216 с.

8. Товстенко В. Проблема національного та іншомовного елементів у сучасній економічній термінології/В. Товстенко//Наукові записки. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. Вип.10. У 2-т. – Вінниця, 2008. – Т.2. – С.70.

Словники

9. ІУМ: ЛФ – Історія української мови. Лексика і фразеологія / Відп. ред. Русанівський В.М. К.: Наукова думка, 1983. 739 с.

10. Словник іншомовних слів за ред. С.М. Морозова, Л.М. Шкарапути. – К.: Інформ. фонд НАН України, 2000. - 662 с.

11. Сухарський В.С. Економічний словник-довідник / В.С. Сухарський. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2002. – 608 с.

12. СІС: Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. К.: Гол. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1985.

13. СКЧ: Кузеля З., Чайковський М. Словар чужих слів. Чернівці, 1910. 365с.

14. СУМ: Словник української мови: В 11 т. К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

15. Фінансовий словник / А.Г. Завгородній, Л.Г. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.

16. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / – Langenscheidt KG. Berlin und München. 2003. – 1253 S.

Товстенко В.Р.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри бізнес-лінгвістики

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ У ВЖИВАННІ СПОЛУЧНИКІВ

***Анотація.** У статті проаналізовано порушення морфологічних норм, а саме вживання сполучників, які мають кальковану природу. Досліджено зміни, пов'язані передусім із динамікою кількісного складу сполучників та їх функціонально-стильовою транспозицією. Наведено синонімічний ряд деяких сполучників.*